

*Quality Management of Higher Education
Управление на качеството на висшето образование*

УНИВЕРСИТЕТСКОТО ПЕДАГОГИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ В НАЧАЛОТО НА ХХІ ВЕК – СЪСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМНИ ОБЛАСТИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Сийка Чавдарова-Костова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията е представен анализ на развитието в българските висши училища на трите основни професионални направления в областта на висшето образование – 1. Педагогически науки, 1.1. Теория и управление на образованието, 1.2. Педагогика и 1.3. Педагогика на обучението по... Очертани са както основните силни страни в развитието на специалностите в ОКС „бакалавър“ и ОКС „магистър“, така и главните проблемни области, в които има нужда от подобряване на условията и съдържанието на обучението на педагогически специалисти за системата на предучилищното и училищното образование.

Ключови думи: обучение на учители; висше образование; акредитация

Съгласно Постановление № 125 от 24 юни 2002 г. за утвърждаване на Класификатор на областите на висше образование и професионалните направления в България в рамките на област 1. Висше образование, Педагогически науки, има три професионални направления: 1.1. Теория и управление на образованието, 1.2. Педагогика и 1.3. Педагогика на обучението по...¹⁾.

По професионално направление 1.1. Теория и управление на образованието има 5 акредитирани висши училища в България: ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, ПУ „П. Хилендарски“, СУ „Св. Климент Охридски“, ШУ „Епископ Константин Преславски“, ЮЗУ „Неофит Рилски“. Във всички университети се предлагат програми в задочна форма на обучение, в четири – в редовна форма на обучение, и в два – в дистанционна форма на обучение²⁾.

Доминират програми в ОКС „магистър“, което е обяснимо от гледна точка на възможностите за професионална реализация на педагогическите кадри като ръководители на образователни институции, регламентирани в Наредба № 15 от 22.07.2019 г. за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти („Чл. 33. (1) Длъжност-

та директор на детска градина, училище, център за подкрепа за личностно развитие или регионален център за подкрепа на процеса на приобщаващото образование се заема от лица, придобили висше образование с образователно-квалификационна степен „магистър“ и с не по-малко от пет години учителски стаж“³⁾. Към настоящия момент в България са акредитирани следните магистърски програми в това професионално направление:

- управление на образованието (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, ШУ „Епископ Константин Преславски“);
- образователен мениджмънт (ПУ „Паисий Хилендарски“, СУ „Св. Климент Охридски“, ЮЗУ „Неофит Рилски“);
- мениджмънт на услуги и организации за неформално образование (СУ „Св. Климент Охридски“)⁴⁾.

При определяне на силните страни в развитието на професионално направление 1.1. Теория и управление на образованието би трябвало да се отбележи, че става дума за положителни характеристики по принцип, което не означава, че те са валидни за всяко едно от посочените пет висши училища. Като примери за силни страни, изведени на базата на докладите на експертните групи и решенията на Постоянната комисия по педагогически науки и социални дейности към Националната агенция за оценяване и акредитация, могат да бъдат посочени:

- добра изследователска и публикационна активност на преподавателския състав;
- развитие на академичния състав;
- реализиране на вътрешни одити;
- развитие на дистанционна форма на обучение и др.⁵⁾

Извеждането на проблемни области не би трябвало да се разглежда като подчертаване на негативни резултати в развитието на специалностите в съответното висше училище, а по-скоро като потенциал, оползотворяването на който може да доведе до подобряване на констатираното състояние. Проблемните области са най-отчетливо видими в препоръките към висшите училища в резултат от осъществена акредитационна процедура. Оттам като констатирани проблеми във функционирането на професионално направление 1.1. Теория и управление на образованието в отделни университети могат да бъдат изведени следните:

А) Недостатъчност на брой часове за активна работа на студентите:

- недостатъчен брой на часове за практическо обучение;
- недостатъчен брой на часове за упражнения.

Б) Необходимост от усъвършенстване на дистанционната форма на обучение:

- осигуряване на редовен мониторинг на качеството на дистанционното обучение;

– недостатъчност на броя и разнообразието на набора от учебни ресурси на обучението в дистанционна форма.

В) Качество на учебното съдържание:

– необходимост от актуализиране на литературата в учебните програми.

Г) Качество на квалификационните характеристики:

– синхронизиране на квалификационна характеристика и учебното съдържание със спецификата на професионалното направление;

– конкретизиране в квалификационната характеристика на професионалните длъжности, които могат да бъдат заемани.

Д) Популяризиране на информация за образователните програми:

– липса на информация на университетския уебсайт на квалификационна характеристика, учебен план, учебни разписания на съответна магистърска програма.

Е) Интернационализация на висшето образование:

– недостатъчност на студентската мобилност и др.⁶⁾

Актуалната ситуация на развитието на професионалното направление дава основание за поставянето на няколко основни дискуссионни въпроса, отговорите на които би трябвало да се търсят с оглед усъвършенстване на обучението на студентите.

– Как да бъде оценявано различието в съдържанието на учебните планове на магистърските програми (особено при избираемите дисциплини) в контекста на подготовката на управленски кадри в областта на образованието на национално ниво?

– Отговаря ли учебното съдържание на изискванията на съвременната управленска практика в областта на образованието?

– Достатъчна ли е практическата подготовка на студентите магистри независимо от управленския опит, който имат част от тях?

– Нужно ли е диференциране на подготовката на студентите магистри в зависимост от наличието или липсата на управленски опит?

– Кои са основните предизвикателства пред качествената подготовка на специалисти по ПН 1.1. Теория и управление на образованието?

По професионално направление 1.2. Педагогика има 10 акредитирани висши училища: Бургаски свободен университет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, ПУ „П. Хилендарски“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Технически университет – София (Инженерно-педагогически факултет – Сливен), Тракийски университет – Стара Загора, Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, Югозападен университет „Неофит Рилски“.

И в десетте университета се осъществява обучение в редовна и задочна форма, а в три – и в дистанционна форма. В два университета има обучение

на ОКС „професионален бакалавър“, във всички – ОКС „бакалавър“ и ОКС „магистър“⁽⁷⁾.

Традициите в обучението по това професионално направление са основани за следните силни страни в развитието му:

- високо квалифицирани хабилитирани преподаватели на основен трудов договор за провеждане на обучението на студентите;
- добри условия за реализиране на научноизследователска, проектна и публикационна дейност на преподавателите и студентите и на тяхната мобилност по европейски програми и договори за двустранно сътрудничество;
- добра материално-техническа база за качествено обучение на студентите;
- относително устойчив интерес към специалностите в направлението, които дават квалификация „учител“;
- изградени системи за управление на качеството на факултетно и университетско ниво;
- добри партньорски отношения с образователни и социални институции за пълноценното им използване като бази за провеждане на практическо обучение и изследователска дейност от преподаватели и студенти;
- периодически поддържане на активни контакти с потребители на кадри, което се отразява в подготовката и реализацията на студентите;
- развити добри практики за включване на работодателите в процесите на разработка на документацията, свързана с процеса на обучение;
- традиции относно реализацията на практическото обучение на студентите, отразени в договорните отношения с базовите институции;
- добро взаимодействие между професионалното направление и партньорски организации, чиито представители участват в държавните изпитни комисии.

В развитието на професионалното направление се очертават следните основни проблемни области, изведени от препоръки, отправени към съответни висши училища.

1. Във връзка с учебното съдържание:

- периодически актуализиране на учебните планове и учебните програми;
- включване в учебни планове за ОКС „магистър“ на липсващи факултативни дисциплини;
- актуализиране на учебното съдържание с оглед съвременното развитие на научните изследвания в съответната област;
- обезпечаване на обучението на студентите с учебници и учебни помагала по предвидените в учебния план дисциплини.

2. Съответствие на спецификата на професионалното направление:

- приваждане в съответствие с професионалното направление на наименования и съдържание на магистърски програми.

3. Във връзка с преподавателския състав:
 - увеличаване на броя на хабилитираните преподаватели с необходимата квалификация за професионалното направление.
4. Съответствие с нормативната уредба за придобиване на професионална квалификация „учител“:
 - привеждане на учебната документация в съответствие с Наредбата за държавните изисквания за придобиване на професионална квалификация „учител“.
5. Недостатъчност на брой часове за активна работа на студентите:
 - необходимост от увеличаване на семинарните и практическите упражнения в специалност в ОКС „бакалавър“.
6. Качество на квалификационните характеристики:
 - конкретизиране на квалификационните характеристики с посочване на възможностите за професионална реализация и длъжностите, които могат да бъдат заемани.
7. Публичност на резултатите от изследователската дейност извън региона:
 - активизиране на публикационната дейност на преподавателите, докторантите и студентите извън рамките на региона.
8. Интернационализация на висшето образование:
 - активизиране на сътрудничеството с университети в ЕС (осъществявано основно регионално сътрудничество със съседни държави);
 - увеличаване на студентската мобилност по програма „Еразъм+“;
 - сключване на повече договори със сходни специалности от чужди университети;
 - разработване на стратегии за привличане на чуждестранни студенти в рамките на студентската мобилност.
9. Развитие на изследователските умения на студентите:
 - по-активно включване на студентите в проектна дейност.
10. Развитие на „Специалната педагогика“ и „Приобщаващото образование“:
 - актуализиране на квалификационната характеристика към учебния план на специалност „Специална педагогика“ в съответствие със съвременните нормативни документи и международните стандарти;
 - периодично актуализиране на библиографията по специализиращите учебни дисциплини, които подготвят студентите за работа с деца със СОП, в сферата на приобщаващото образование;
 - увеличаване на относителния дял на избираемите дисциплини в специалност „Специална педагогика“;
 - увеличаване на срока от 2 на 4 семестъра за обучение на ресурсни учители в ОКС „магистър“ за студенти от други професионални направления с педагогическа правоспособност;
 - необходимост от промени в учебните планове на специалности като „Начална училищна педагогика и специална педагогика“, „Предучилищна педа-

гогика и логопедия“, като се увеличат дисциплините по „Специална педагогика“, а профилиращи учебни дисциплини по „Логопедия“ се включат като задължителни.

11. Информация за обществеността:

– осигуряване на публична информация за всички специалности, аналогична по съдържание и обем на сайта на висшето училище, както и във всички използвани от висшето училище форми за разпространение на информация относно предлаганото от университета образование.

12. Антидискриминация:

– приваждане в съответствие с изискванията на нормите, осигуряващи защита от дискриминация, на съдържанието на квалификационната характеристика⁸⁾.

Общият преглед на извършените акредитационни процедури по професионално направление 1.2. Педагогика дава основание за следните дискуссионни въпроси, свързани с перспективите на развитието му:

– Отговаря ли учебното съдържание на очакванията за качествена подготовка за осъществяване на ефективен педагогически процес в образователните институции?

– Липсва ли нещо в съдържателен план в подготовката на студентите по ПН 1.2. Педагогика от гледна точка на потребностите на съвременното (компетентностен подход, работа с уязвими групи, интеркултурна образователна среда, приобщаващо образование, гражданско образование, взаимодействие със семейната общност, възпитателна работа и др.) – и като учебни дисциплини (задължителни или избираеми), и като съдържание на учебните дисциплини?

– Достатъчна ли е практическата подготовка на студентите?

– Кои са основните предизвикателства пред качествената подготовка на специалисти по ПН 1.2. Педагогика?

По професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по... има акредитирани 12 български висши училища: Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство – Пловдив, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, Висше училище по мениджмънт – Варна, Национална музикална академия „Проф. П. Владигеров“, Национална спортна академия „В. Левски“ – ОКС „бакалавър“ и ОКС „магистър“, ПУ „П. Хилендарски“, Русенски университет „А. Кънчев“, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Тракийски университет – Стара Загора, Университет „Проф. д-р А. Златаров“, Шуменски университет „Еп. Константин Преславски“, Югозападен университет „Н. Рилски“.

В едно от висшите училища се осъществява обучение в ОКС „професионален бакалавър“, в 10 – в ОКС „магистър“, а в 11 – в ОКС „бакалавър“⁹⁾.

През 2019 г. стартира началото на поредния акредитационен период, чиито резултати ще бъдат тепърва анализирани. Като основен дискуссионен въпрос се очертава регулирането на качеството на подготовката на учители в рамките

на специалности, акредитирани по направления, различни от 1.3. Педагогика на обучението по...? (по професионално направление, съответстващо на учебен предмет от училищната подготовка).

Основно изискване към висшите училища, осигуряващи подготовка за учители, е спазването на Наредбата за държавните изисквания за придобиване на професионална квалификация учител – както изискванията по отношение на дължителните дисциплини с техния минимален хорариум („Педагогика“ – 60 ч., „Психология“ – 60 ч., „Методика на обучението по...“ – 90 ч., „Приобщаващо образование“ – 15 ч., „ИКТ в обучението и работа в дигитална среда“ – 30 ч.), така и изискванията, свързани с избираемите дисциплини (всяка една с хорариум не по-малко от 30 академични часа, разпределени в две групи, от които се избират по две дисциплини: 1. Първа група – педагогически, психологически и частно дидактически; 2. Втора група – интердисциплинарни и приложно-експериментални дисциплини, ориентирани към ключови компетентности и свързани с професионално педагогическата реализация на учителите“)¹⁰.

Очертават се няколко основни дискуссионни въпроса относно съдържанието на посочените дисциплини.

– В контекста на академичната автономия възможен ли е консенсус относно основната им тематика – като съдържание и структура?

– Как се съблюдават критерии като научност, практическа ориентираност, актуалност на учебното съдържание и др.?

– Какво би трябвало да бъде съотношението лекции/упражнения; теоретично знание / развитие на умения?

– Какви са критериите, по които на студентите се предлагат дисциплини от първа и втора група – практически ориентирано учебно съдържание, актуално значима проблематика за образователната практика, конкретен научноизследователски интерес на преподавател, гарантиране на часове на преподаватели...?

– Дали е налице разлика в осигуряването на дисциплини, особено от първата група, в зависимост от това дали специалността е по 1.3., или не?

Водещи дискуссионни въпроси от гледна точка на осигуряването на качеството на подготовката на бъдещите учители са следните.

– Как се регулира качеството на подготовката на учители в рамките на специалности, акредитирани по направления, различни от 1.3. Педагогика на обучението по... (по професионално направление, съответстващо на учебен предмет от училищната подготовка)?

– Това ангажимент на Националната агенция за оценяване и акредитация ли би трябвало да бъде? Ако да, по какъв начин?

– Може ли този въпрос да бъде свързан с допълнения към Наредбата за държавните изисквания за придобиване на професионална квалификация „учител“ (Преходни и заключителни разпоредби: § 1. Висши училища, които не отговарят на изискванията на Наредбата, не могат да организират обуче-

ние за придобиване на професионална квалификация „учител“ и да издават дипломи и свидетелства по реда на тази наредба)¹¹⁾.

– Как се гарантира осъществяване на обучението по дисциплини по ПН 1.2. Педагогика и 1.3. Педагогика на обучението по... от преподавателски състав, хабилитиран по тези две професионални направления?

Като заключение могат да бъдат очертани няколко основни перспективи пред подготовката на педагогически специалисти в българските висши училища:

- осигуряване на качество на съдържанието на подготовката;
- осигуряване на качество на формираните умения за практическа дейност;
- развитие на научноизследователската дейност като предпоставка за повишаване качеството на съдържанието на подготовката;
- осъществяване на сравнимост (между университетите в държавата и с университети от ЕС и извън ЕС), отчитане ролята на преподавателската и студентската мобилност, особено по програма „Еразъм+“ в контекста на интернационализацията на висшето образование.

Все още българските висши училища, подготвящи педагогически специалисти, не са отговорили в достатъчна степен и на следните въпроси.

– Заемане на позиция относно избора на подход в подготовката на педагогически специалисти: центриран спрямо студента подход или центриран спрямо преподавателя подход?

– Успяват ли висшите училища, подготвящи педагогически специалисти, да балансират между обществените и индивидуалните интереси?

– В каква степен висшите училища съобразяват подготовката на педагогически кадри с основни нормативни документи като Наредба № 15 от 22.07.2019 г. за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти, в т.ч. с фиксираните в нея компетентности, които стоят и в основата на атестирането на педагогическите специалисти?

– В каква степен висшите училища съобразяват подготовката на педагогически кадри с Наредбата за държавните изисквания за придобиване на професионална квалификация „учител“?

Явно е, че независимо от постиженията в подготовката на педагогически специалисти в българските висши училища все още има поле за усъвършенстването ѝ, което би допринесло за успешността на българското предучилищно и училищно образование, от които висшето образование е в статус на приемственост и обвързаност.

БЕЛЕЖКИ

1. Постановление №125 от 24 юни 2002 година за утвърждаване класификатор на областите на висше образование и професионалните направления. <https://www.neaa.government.bg/images/files/Postanovlenie-125.pdf>, 30.12.2019.

2. Наредба № 15 от 22.07.2019 г. за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти. – <https://www.mon.bg/bg/59>, 30.12.2019.
3. Национална агенция за оценяване и акредитация. – <https://www.neaa.government.bg/>, 30.12.2019.
4. Пак там.
5. Пак там.
6. Пак там.
7. Пак там.
8. Пак там.
9. Пак там.
10. Наредба за държавните изисквания за придобиване на професионална квалификация „учител“. – <https://www.mon.bg/bg/59>, 30.12.2019.
11. Пак там.

UNIVERSITY PEDAGOGICAL EDUCATION IN BULGARIA AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY – STATE, PROBLEM AREAS, PERSPECTIVES

Abstract. An analysis of the development of the professional fields in the area of higher education 1. Pedagogical sciences – 1.1. Theory and management of education, 1.2. Pedagogy and 1,3, Pedagogy of teaching in... is presented in the paper. The main strengths in the development of Bachelor and Master degree programs are outlined as well as the main problematic areas in which the conditions and content of the training of pedagogical specialists for the system of the preschool and school education need to be improved.

Keywords: teacher training; higher education; accreditation

✉ **Prof. Siyka Chavdarova-Kostova, DSc.**

National Evaluation and Accreditation Agency

Faculty of Pedagogy

University of Sofia

Sofia, Bulgaria

E-mail: s.chavdarovakostova@fp.uni-sofia.bg